International Peer-Reviewed Referred Journal

Ayudh

ISSN : 2321 : 2160
Impact Factor : 5.1
Vol-1
July - 2023
98th Issue

Scanned with OKEN Scanner

ISSN : 2321-2160

Ayudh

International Peer-Reviewed Refereed Journal

98th Issue Volume-1 July-2023

* Editor in Chief : Mr. Rohit Parmar
* Guest Editor: Dr. Jiten Parmar, Assi. Professor, Bahauddin Govt. Arts College, Junagadh, Gujarat, India

* Editorial Board

Dr. Dilip B. Kataliya (GES-II), Associate Editor
Assi. Professor, Government Science College, Mandvi, Kachchh, Gujarat, India

Ms. Surabhi A. Parmar (GES-II), Section Editor
Assi. Professor, D. K. V. Arts & Science College, Jamnagar, Gujarat, India

Prof. (Dr.) Chetan Trivedi
Vice Chancellor, Bhakta Kavi Narsinh Mehta University, Junagadh, Gujarat, India

Prof. Adisha Kariyawasam
Professor, Applied Modelling and Visualization, BPP University, London, UK
adishakariwasam@bpp.com

Dr. Jidapa Thavarit
Country Head ADYP University, Thailand
jidapa.thavarit@gmail.com

Dr. Arun Chainit
Dept. of Public Administration, Phranakhon Rajabhat University, Bangkok
dr.chainit_run@live.com

Dr. Radhe Shyam Pradhan
Central Department of Management, Tribhuvan University, Kirtipur, Nepal
rspkamal@gmail.com

Dr. Nar Bahadur Bista
Department of Economics, Tribhuvan University, Kirtipur, Nepal

Dr. Chandrakanta K. Mathur
Assistant Professor, Department of Political Science, Shyama Prasad Mukharjee College, Delhi University, Delhi, India

Dr. Kiran Kumar Pant
Assistant Professor & Head, Department of Commerce, Govt. P. G. College, Champawat, Uttarakhand

Scanned with OKEN Scanner

Index

1. બારડોલી સત્યાગ્રહ
વીરજીભાઈ ભેમજીભાઈ કાથરોટિયા & ડૉ. સોનલ ચૌધરી 1

2. સાહિત્યમાં સંશોધન
ડૉ. પિન્કુ એન. પરમાર 5

3. સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલનું જેલજીવન
ડૉ. હિતેશકુમાર આર. પટેલ 7

4. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ - ૨૦૨૦ : શાળામાં અભ્યાસક્રમ અને અધ્યાપનશાસ્ત્ર
Dr. Jitendrakumar Vasantlal Patel 13

5. 'ડાર્ક ઝોન' ફાયદા ઓછા અને ગેરફાયદા વધુ
ડૉ. પ્રદિપસિંહ એમ. ઝાલા 20

6. માતૃભાષાની ડાયસ્પોરા કવિતા - મહેક ટંકારવીના સર્જન સંદર્ભે અથવા ગઝલ સંદર્ભે
ડૉ. આનંદ બધિયા 22

7. "પ્રેમજી પટેલના 'ચૌદલોક'માં લોકસાહિત્યના વિવિધ સ્વરૂપો" (ટોડ, ગોગાની રે'ળી, ભરેલો, શલોકો)
અંકિતા મનોરભાઈ દેસાઈ 25

8. આધુનિક યુગમાં ધંધાકીય ક્ષેત્રે સામાયિક શ્રેણીની જરૂરિયાત, પૃથક્કરણ તથા વલણ ની પદ્ધતિઓ
ભૂમિ એન. કોઠારી 28

9. 'લહેરોનો નાદ' નવલકથામાં પ્રગટતો રાષ્ટ્રપ્રેમ
ડૉ. નયનકુમાર નાથાભાઈ બોઘરા 32

10. कुसुम कुमार के नाटकों में सामाजिक चेतना
फूलवंतीबहन सी. भोया 38

11. લોકસાહિત્ય અને શિષ્ટ સાહિત્યની ભેદરેખા
માયાબા આર. જાડેજા 41

12. પ્રાથમિક કક્ષાએ વિદ્યાર્થીઓની ગુજરાતી લેખનમાં થતી ભૂલોનો અભ્યાસ
રાકેશભાઈ ડી. પટેલ 43

13. કોટવાળીયા આદિવાસી વિધવાઓના જીવનનો સમાજશાસ્ત્રીય અભ્યાસ (લોકડાઉનના સંદર્ભમાં)
પ્રવિણાબેન બી. ચૌધરી 47

14. ગ્રાહક દ્વારા કરવામાં આવતા ઓનલાઈન પેમેન્ટ અને તેની સમસ્યાઓ
Payal Hiteshbhai Dabhi 53

Scanned with OKEN Scanner

15. मनोहर श्याम जोशी के कथा साहित्य में सामाजिक समस्याएँ 64
सरिता ए. मोदी

16. ગુજરાતી નવલકથામાં પરિવેશની વિભાવના 71
દિપાલીબેન જે. દવે અને ડૉ. જૈમિનિકુમાર એન. શાસ્ત્રી

17. નવી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિથી માનવ વિકાસ આંકમાં આવનાર પરિવર્તન 74
પ્રા. હર્ષા કે. ચાવડા

18. ગાંધીયુગના મહિલા કેળવણીકાર : કપિલાબહેન ખાંડવાલા 79
કમલા. યુ. વાઢેળ

19. ઓલપાડનો વીર યોદ્ધો - પ્રમોદભાઈ કનૈયાલાલ દેસાઈ 81
ડૉ. નરેન્દ્રકુમાર કે. રાઠોડ

20. ગિરનારના 108 નામ અને દુહા 84
સંજય પી. ડાંગર

21. A critical evolution of Elaine Showalter "three phases of feminism" In "Towards a feminist poetics" 91
Sonalben Shantilal Vasava

22. ભારતમાં સ્વચ્છતા અને વારસો 95
Dr. Girishbhai P. Vaghela

23. સિનેમા અને સમાજ : એક સંપ્રત્યય 99
મીનાક્ષીબેન ડાહ્યાભાઈ મકવાણા

24. Role of Play and Play activity in Early Childhood Care and Development 103
Prof. Dr. Gopalbhai Jashubhai Patel

25. धार्मिक क्रियाओं मे संलग्न तथा असंलग्न एकल तथा संयुक्त परिवार में रहने वाले बुजुर्गों के मानसिक अवस्था का तुलनात्मक अध्ययन 107
डॉ. अजय कुमार चौधरी और लक्ष्मी कुमावत

Scanned with OKEN Scanner

ગાંધીયુગના મહિલા કેળવણીકાર : કપિલાબહેન ખાંડવાલા

[illegible]
[illegible]
[illegible]

ગાંધીયુગ પહેલા ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવ્યું હોય એવા પુરુષોના પરિવારમાં પણ કન્યાઓને ભણાવવી કે નહિ એ અંગે શંકાશીલ રહેતા હતા. મોટાભાગે ઉચ્ચવર્ગોમાં પણ કન્યાઓને અક્ષરજ્ઞાનથી વધુ શીખવવામાં આવતું નહોતું. જે પરિવારમાં કન્યાઓ શાળાઓ અને કૉલેજમાં ભણવાનું સાહસ કરે તો એવા કુટુંબની સમાજના આગેવાનો દ્વારા ખૂબ ટીકાઓ થતી હતી. કન્યા શિક્ષણને જ્ઞાન વિકાસને બદલે સમાજની પ્રથાઓ કે રિવાજો સાથે જોડી, કન્યાઓને જ્ઞાનથી વંચિત રાખવામાં આવતી હતી. ૧૯ મી સદીમાં પાશ્ચાત્ય શિક્ષણ મેળવીને કેટલાક ભારતીય સુધારકોમાં સ્ત્રી શિક્ષણ પ્રત્યે જાગૃતિ આવી હતી. પરંતુ આ સુધારકોને બહુ સફળતા મળી નહિ. પરંતુ ગાંધીયુગ દરમિયાન કન્યાઓને મનુષ્ય તરીકે સર્વ પ્રકારની જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની સ્વતંત્રતા આપવી, કન્યાઓને જેટલું જ્ઞાન મેળવવું હોય તે મેળવે, કન્યાઓને જ્ઞાનથી વંચિત રાખવામાં ન આવે, એ પ્રકારની સ્થિતિનું નિર્માણ થયું. કન્યાઓ દેશ અને દુનિયામાં કોઈ પણ શાળા, કોલેજ, યુનિવર્સિટીમાં જઈ ભણી શકે એવી જાગૃતિ આવી. તેના પરિણામ સ્વરૂપે દેશમાં ઘણી સ્ત્રીઓએ દેશ અને વિદેશમાં ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવી, સ્ત્રી શિક્ષણ અને સ્ત્રીઓના અધિકારો માટેની પ્રવૃત્તિઓમાં યોગદાન આપ્યું.

કપિલાબહેન ખાંડવાલા ગાંધીયુગના મહિલા કેળવણીકાર તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા.

૧૯૦૭માં કપિલાબહેનનો જન્મ મુંબઈમાં થયો હતો. તેમના પિતા [illegible] ખાંડવાલા પ્રતિષ્ઠિત ડૉક્ટર હતા. તેઓ સ્ત્રી શિક્ષણના હિમાયતી હતા. કપિલાબહેનને પોતાની માતાએ ઘરમાં જ ગુજરાતી, અંગ્રેજી વાંચતા-લખતાં શીખવ્યું હતું. તેઓએ ટ્યુટોરિયલ હાઈસ્કૂલ દ્વારા શિક્ષણ મેળવી મેટ્રિક પરીક્ષા પાસ કરી. મુંબઈના એલ્ફિન્સ્ટન કોલેજમાં પ્રવેશ મેળવ્યો. ૧૯૨૮માં ઈતિહાસ અને અર્થશાસ્ત્ર વિષયમાં બી.એ. ઓનર્સ થયા. ૧૯૩૦માં તેઓએ શિક્ષણની બી.ટી. પરીક્ષા પાસ કરી હતી.

૧૯૩૦માં 'લેડી બારબર સ્કોલરશીપ' મેળવી અમેરિકા ઉચ્ચ અભ્યાસ અર્થે ગયા. ૧૯૩૧માં સાયકોલોજી અને એજ્યુકેશનમાં એમ.એ થયા. ૧૯૩૧-૩૨માં 'એલિઝાબેથ [illegible] ફેલોશીપ' પ્રાપ્ત કરી, 'ન્યૂયોર્ક સ્કૂલ ઓફ સોશીયલ વર્ક'માં સેવાઓ આપી. તેઓ યુરોપની શિક્ષણ સંસ્થાઓ વિશે જાણવા અને તેનો અનુભવ કરવા ખૂબ ઉત્સુક હતા. પરંતુ વિવિધ દેશો અને સ્થળોની મુલાકાતો માટે આર્થિક ઉપાર્જન પણ જરૂરી હતું. આ ખર્ચ માટે તેમણે અમેરિકામાં ટેલિફોન ઓપરેટર, સેક્રેટરી અને બીજી નોકરીઓ દ્વારા નાણા સંગ્રહ કર્યા. અમેરિકામાં નોકરી અને વ્યાખ્યાનો દ્વારા જે રૂપિયા એકઠા કર્યા તેનો ખર્ચ યુરોપ અને બીજા દેશોના પ્રવાસ માટે કર્યો. તેઓએ ઈંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ, જર્મની, સ્વીટ્ઝરલેન્ડ અને ઈટાલીની શિક્ષણ સંસ્થાઓની મુલાકાતો કરી, રશિયામાં પણ ગયા હતા. યુરોપના દેશોના શિક્ષણ સંસ્થાઓ અને વ્યવસ્થામાં તેઓએ રશિયાની શિક્ષણ વ્યવસ્થાની પ્રશંસા કરી હતી. રશિયાના શિક્ષણ અંગેના અભિપ્રાયમાં તેમણે કહ્યુ કે, "શિક્ષણ પ્રત્યે આવી કુનેહ, આવી તલ્લીનતા અને શ્રદ્ધાવાળા શિક્ષકો મારા આખા પ્રવાસ દરમિયાન કોઈપણ સ્થળે જોવામાં આવ્યા નથી. શિક્ષણના ધંધા પ્રત્યે પ્રેમ હોવાથી જ શિક્ષકનો ધંધો [illegible] ત્યા જોવામા આવે છે. અમેરિકા કે યુરોપમાં કોઈપણ જગ્યાએ આવુ જોવામાં આવ્યુ નથી. શિક્ષકોના ધંધાની પવિત્રતા અને જવાબદારીનું ભાન સોવિયેટ રશિયાના શિક્ષકોને જેટલા પ્રમાણમાં હોય છે, એટલા [illegible] બીજા કોઈપણ દેશમા જોવામાં આવતો નથી. દરેક વ્યક્તિને પોતપોતાને અનુકૂળ ધંધો-નોકરી મળવાની [illegible] વ્યવસાયને માટે અયોગ્ય હોય એવો કોઈ શિક્ષક મારા જોવામાં આવ્યો નથી."

તેઓ ૧૯૩૭મા ટોકિયોમાં યોજાયેલી આંતર રાષ્ટ્રીય પરિષદમા પ્રતિનિધિ તરીકે ગયા હતા. જાપાનની જુદી જુદી શિક્ષણ સંસ્થાઓની મુલાકાતો લીધી હતી. જાપાનની શિક્ષણ વ્યવસ્થાથી તેઓ દુઃખી થયા હતા. જાપાનના શિક્ષણ સ્વરૂપની ટીકા કરતા તેમણે નોંધ્યુ કે, "જાપાનમા શિક્ષણની પ્રગતિ ભલે ગમે એટલી થઈ હોય, પરંતુ તેની પ્રગતિને એનુ સ્વરૂપ જોતા ગુસ્સો આવે એમ છે. ખોટા દેશાભિમાનની છાપ બાળકોના કુમળા માનસ પર પાડવામાં આવે છે. 'મિકાડો' માટે મરવું, એ જ શીખવવામા આવે છે. સ્ત્રીઓ તરફની તેમની દ્રષ્ટિ પણ [illegible]

ને તે માત્ર સ્ત્રી હોવાથી જ કોઈપણ જવાબદારીવાળી જગ્યા પર નિમણૂંક આપતા નથી. લાયક હોય એવી શિક્ષિકાને મુખ્ય શિક્ષિકાની જગ્યા પર કદી નિમણૂક આપતા નથી. એક જ સરખી જગ્યા પર એક સ્ત્રીને અને પુરુષને સમાન કાર્ય માટે સ્ત્રીને ઓછો પગાર આપે છે. કમનસીબી એ છે કે સ્ત્રીઓ સાથે આવો ભેદભાવભર્યો કરવા છતાંય તેમને અઘટિત લાગતું નથી. તેમના વિચારોમાં પુરુષોના શ્રેષ્ઠત્વની છાપ દ્રઢ થયેલી હોય છે."

કપિલાબહેને ચીનની શિક્ષણ સંસ્થાઓની મુલાકાતો પણ લીધી હતી. ચિનના શિક્ષણનો તેમનો અનુભવ કહ્યો. "મારો ચીનનો અનુભવ નિરાળો જ છે. કેટલીક બાબતોમા તો અમેરીકા કે ઈંગ્લેન્ડમા પણ જે સ્વાતંત્ર્ય નથી તે ચીની સ્ત્રીઓ ભોગવે છે. અનેક ખાતાઓમાં મુખ્ય અધિકારી તરીકે ચીની સ્ત્રીઓને કામ કરતી જોઈ ત્યારે મને ભારે આશ્ચર્ય થયુ. ચીનનુ વાતાવરણ મને એકદરે અમેરિકન જેવુ લાગ્યુ. એક વસ્તુ મને ગમી ગઈ અને તે શિક્ષકને વિદ્યાર્થીઓના ચહેરા પર રમતું આનંદ – હાસ્ય."

બહેન ખાંડવાલાની શિક્ષણ પ્રવૃતિઓ :

કપિલાબહેનનો શોખ શિક્ષણ સેવાનો હતો. તેથી પ્રથમ મદદનીશ શિક્ષક તરીકેનો વ્યવસાય સ્વીકાર્યો. સૌ તેમણે અમેરીકન મિશનમાં છ મહીના સુધી કાર્ય કર્યું. પછીથી સેવા મંડળ નામની સંસ્થામાં જોડાયા. ૧૯૪૧માં વિશ્રામ હાઈસ્કૂલમાં સેવાઓ આપી. આ જ સંસ્થા સંચાલિત પ્રાથમિક શિક્ષકોની ટ્રેનિંગ કોલેજના આચાર્ય થયા. મુંબઈ યુનિવર્સિટીની સેનેટમાં પણ રહયા હતા.

તેઓ મુંબઈ મ્યુનિસિપાલિટીની કમીટીમાં પહેલા સ્ત્રી સેક્રેટરી થયા હતા. તેઓ શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં અને અધિકારોમાં સ્ત્રીઓ પ્રત્યેના ભેદભાવોના અત્યંત વિરોધી હતા. તેઓ મુંબઈ મ્યુનિસિપાલિટીની કમીટીમાં થયા ત્યારે આ સન્માનનો પ્રત્યુત્તર આપતા તેમણે કહ્યું કે , "આ માન એક સ્ત્રીને મળવા બદલ મને જરૂર થાય છે, પણ પુરૂષો કરતા સ્ત્રીઓ નિમ્ન છે એ માન્યતા હજુ ભારતમાં ઘર કરી રહી છે, તેનું શું ?" તેઓ સ્ત્રીઓના હકો અને તેમના સ્વમાનના સમર્થક રહયા. પ્રાથમિક શિક્ષણના વ્યવસાયમાં જોડાયેલી સ્ત્રીઓના પ્રશંસામાં તેઓએ કહયું કે, "મુંબઈ મ્યુનિસિપાલિટીની પ્રાથમિક શાળાઓમાં નોકરી કરતી અનેક પરિણીત અપરિણીત શિક્ષિકાઓના સંપર્કમા હું આવી છું, પરંતુ પુરૂષો શિક્ષકો કરતા કોઈપણ રીતે સ્ત્રીઓનું કાર્ય ઓછું ઉતરતું મને ક્યારેય જોવા મળ્યું નથી" વળી જ્યારે કોઈ સ્ત્રીના વડપણ હેઠળ કોઈ પુરૂષોને કાર્ય કરવાનું હોય ત્યારે પુરૂષોની શું સ્થિતિ હોય છે, તેનો ચિતાર આપતા તેઓએ નોંધ્યું કે, "એક સ્ત્રીના હાથ નીચે કામ કરવામાં (૧૯૪૫) પણ પુરૂષોને અપમાનિત થયા જેવું જણાય છે, એ સાંભળીને આશ્ચર્ય થશે, પરંતુ એ મારો દુઃખદ અનુભવ છે."

શિક્ષણ અને બીજા કાર્યોમાં સ્ત્રીઓ કેટલી સફળ થઈ શકે એવા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે, "મને પૂરો વિશ્વાસ છે કે સ્ત્રીઓ આ જવાબદારીઓ ઉમદા રીતે પાર પાડી શકે."

શિક્ષણશાસ્ત્રના અનેક ગ્રંથોનું વાંચન અને અમેરીકા, યુરોપ અને એશિયાના દેશોની શિક્ષણ સંસ્થાઓની મુલાકાતોના અનુભવને કારણે શિક્ષણ અંગેના તેમના વિચારો ઘણાં ચિંતન પ્રેરક હતા. યુદ્ધોત્તર શિક્ષણ યોજના માટે રચેલી સાર્જંટ કમિટીના અહેવાલ વિશે પોતાનો મત આપતા જણાવ્યું હતું કે, "એ યોજના યોગ્ય રીતે અમલમાં આવે તો તેના લીધે ભારતની કેળવણી વિષયક પ્રગતિ ઝડપી બની શકે એમાં શંકા નથી, પરંતુ એ કામ રાષ્ટ્રીય દ્વારા જેવુ થાય તેવું વિદેશી સરકાર ધ્વારા થાય કે કેમ એ શંકા છે, આમ છતાંય આ યોજના મને પ્રગતિશિલ લાગે છે." ભારતમાં કેવા પ્રકારની શિક્ષણની ઉપયોગિતા છે તે અંગે તેઓ સ્પષ્ટ હતા. તેઓ સ્ત્રી શિક્ષણના સમર્થક સ્ત્રીઓ ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવે, ઉચ્ચ હોદ્દાઓ પ્રાપ્ત કરે, પુરૂષો સમાન પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરે, શિક્ષણમાં શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થી બન્ને જ્ઞાનથી સુખી થાય, ગરીબોના બાળકોને શિક્ષણનો લાભ મળે એ માટે બાળમંદિરો અને શાળાઓની સંખ્યા વધારવી. તેમણે આ વિચારોના વ્યાખ્યાનો, લેખન અને પ્રવૃતિઓ ધ્વારા પ્રસાર કર્યો.

[illegible] ગ્રંથ :

ભટ્ટ. નૃસિંહ પ્રસાદ કાલિદાસ ; દક્ષિણામૂર્તિ, નવેમ્બર, ૧૯૨૭, પૃ.૧૩૬.

જોષી. મનુભાઈ, સ્ત્રીજીવન, વર્ષ–૭, અંક–૬, એપ્રિલ, ૧૯૪૬,પૃ.૩૯૩, ૩૯૪.

International Peer-Reviewed Referred Journal

Ayudh

ISSN : 2321 : 2160
Impact Factor : 5.1
Vol-1
August - 2023
99th Issue

Editor
Mr. Rohit Parmar

Scanned with OKEN Scanner

(2)

ISSN : 2321-2160

Ayudh

International Peer-Reviewed Refereed Journal

99th Issue

Volume-1

August-2023

- Editor in Chief : Mr. Rohit Parmar
- Guest Editor: Dr. Jiten Parmar, Assi. Professor, Bahauddin Govt. Arts College, Junagadh, Gujarat, India

- Editorial Board

Dr. Dilip B. Kataliya (GES-II), Associate Editor
Assi. Professor, Government Science College, Mandvi, Kachchh, Gujarat, India

Ms. Surabhi A. Parmar (GES-II), Section Editor
Assi. Professor, D. K. V. Arts & Science College, Jamnagar, Gujarat, India

Prof. (Dr.) Chetan Trivedi
Vice Chancellor, Bhakta Kavi Narsinh Mehta University, Junagadh, Gujarat, India

Prof. Adisha Kariyawasam
Professor, Applied Modelling and Visualization, BPP University, London, UK
adishakariwasam@bpp.com

Dr. Jidapa Thavarit
Country Head ADYP University, Thailand
jidapa.thavarit@gmail.com

Dr. Arun Chainit
Dept. of Public Administration, Phranakhon Rajabhat University, Bangkok
dr.chainit_run@live.com

Dr. Radhe Shyam Pradhan
Central Department of Management, Tribhuvan University, Kirtipur, Nepal
rspkamal@gmail.com

Dr. Nar Bahadur Bista
Department of Economics, Tribhuvan University, Kirtipur, Nepal

Dr. Chandrakanta K. Mathur
Assistant Professor, Department of Political Science, Shyama Prasad Mukharjee College, Delhi University, Delhi, India

Dr. Kiran Kumar Pant
Assistant Professor & Head, Department of Commerce, Govt. P. G. College, Champawat, Uttarakhand

Scanned with OKEN Scanner

4

Index

1. પાદરના તીરથ :૧૯૪૨ની 'હિન્દ છોડો' લડતની પશ્ચાદભૂ
   ડૉ. નયનકુમાર નાથાભાઈ ભોયા

2. બાળ મજૂરો પાસેથી કામ લેવામા ભારત વિશ્વમાં અવ્વલ
   ડૉ. પ્રદિપસિંહ એમ. ઝાલા

3. લોકકથાના સંપાદક : પુષ્કર ચંદરવાકર
   માયાબા આર. જાડેજા

4. કોવીડ-૧૯ની ભારતમાં વિદેશ વ્યાપાર પર પડેલી અસરોનો અભ્યાસ
   Payal Hiteshbhai Dabhi 1

100 5. સવિનય કાનૂનભંગ આંદોલન(૧૯૩૦)માં મહિલાઓની ભૂમિકા 100
   કમલા. યુ. વાઢેળ 2

6. સુષ્મા સ્વરાજ કુશળ રાજનેતા
   ડૉ. નરેન્દ્રકુમાર કે. રાઠોડ 2

7. मनोहर श्याम जोशी के कथा साहित्य धार्मिक समस्याएँ
   सतीश ए. भोये 3

8. स्वतंत्रता संग्राम में अविस्मरणीय आदिवासियों का योगदान
   फूलवंतीबहन छोटुभाइ भोया 34

9. કંપનીના હિસાબો તૈયાર કર્યા બાદ ઓડિટરના અહેવાલ અને ઓડિટના પ્રમાણપત્રોની જરૂરિયાત
   ભૂમિ એન. કોઠારી 40

10. સાબરકાંઠા - અરવલ્લી જિલ્લાના રબારી સમાજના લગનગીતો
    અંકિતા મનોરભાઈ દેસાઈ 43

11. 'પૃથિવીવલ્લભ' નવલકથામાં પ્રણય નિરૂપણ
    ડૉ. પરિમલભાઈ અળખાભાઈ રાઠોડ 48

12. A study of effectiveness of advance organizer model on teaching accountancy in std. XI
    Dr. Sanjaykumar M. Vasava 57

13. 'તખુની વાર્તા' (વાર્તાસંગ્રહ) - અજિત ઠાકોર
    ડૉ. અંજનાબેન દિપકકુમાર મકવાણા .... 5[illegible]

14. નાણાકીય વ્યવસ્થાપન અને તેમા રહેલ કારકિર્દીની તકોનો અભ્યાસ
    Ankushkumar K. Chaudhari .... 5[illegible]

Scanned with OKEN Scanner

AYUDH : International Peer-Reviewed Referred Journal Vol-1 ISSN: 2321-2160

સવિનય કાનૂનભંગ આંદોલન(૧૯૩૦)માં મહિલાઓની ભૂમિકા

ડૉ. કમળા પુ. વાઢેળ
ગામ. પીપળી,
તા. કોડીનાર, જિ. ગીર સોમનાથ

ગાંધીયુગીન ભારતના સ્વતંત્રતા આંદોલનોમાં સવિનય કાનૂનભંગ આંદોલનનું ઘણું મહત્વ હતું. આ આંદોલનનો પ્રારંભ ૧૯૩૦માં થયો હતો. આંદોલનના મુખ્ય સૂત્રધાર મહાત્મા ગાંધીજી હતા. ૨૬, જાન્યુઆરી ૧૯૩૦ના દિવસે ભારતમાં 'પહેલો સ્વતંત્રતા દિવસ' ઉજવાયો. લોકોએ વિશાળ પ્રદર્શનો યોજી, પૂર્ણ સ્વતંત્રતાના સોગંદ લીધા હતા. સવિનય કાનૂનભંગ આંદોલન ગાંધીજીના વિચારો પ્રેરીત હતું, પરંતુ ગાંધીજી અહિંસાનો માર્ગ અને આંદોલન પરનું નિયંત્રણ હંમેશા સાચવી રાખવા ઈચ્છતા હતા. આ કાર્ય ઘણું મુશ્કેલ હતું. આ આંદોલન અંગે ગાંધીજીએ કહયું હતુ કે, "રચનાત્મક કાર્યક્રમની જેટલી પ્રગતિ તેટલો સવિનય કાનૂનભંગનો વધારે સંભવ છે. સંપૂર્ણ અહિંસામય વાતાવરણ અને સંપૂર્ણ સફળ થયેલા રચનાત્મક કાર્યક્રમ એ બે વસ્તુ હોય, તો થોડા મહિનાની અંદર સામુદાયિક સવિનય ભંગ સફળ કરવાની હું હામ ભીડું"[1] ગાંધીજીના રચનાત્મક કાર્યક્રમમાં દારૂનિષેધ અને પરદેશી કાપડનો બહિષ્કાર આ કાર્યમાં સ્ત્રીઓ ખૂબ જ ઉપયોગી ભૂમિકા અદા કરી શકે એમ હતી. વળી સ્ત્રીઓને સમાજની જૂની વિચાર પરંપરામાંથી દેશહિત અને સ્વતંત્રતાની પ્રવૃતિઓમાં જોડવાનો શ્રેષ્ઠ કાળ હતો. ગાંધીજી જેવા પ્રખર કર્મઠ નેતા એ તક ચૂકે એમ નહોતા. ગાંધીજીએ કહયુ કે, "કેટલીક બહેનો સવિનય ભંગમાં ભાગ લેવા અત્યંત અધીરી થઈ રહી છે. એમની અધીરાઈ મને ગમે છે. જ્યારથી હું વિચાર કરતો થયો છું ત્યારથી સમજતો આવ્યો છું કે સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ વિના હિન્દુસ્તાન કદી શુદ્ધ સ્વરાજ નહી ભોગવી શકે; તેથી મારી દરેક પ્રવૃતિમાં એવી ગોઠવણી રહેલી જ હોય છે કે જેથી સ્ત્રીઓ હિંમતે ના પુરૂષના જેટલો જ ભાગ લઈ શકે."[2] આ આંદોલનની મુખ્ય સિદ્ધિ એ ગણી હતી કે આંદોલન દ્વારા દેશમાં સ્ત્રીઓ પણ સંગઠિત થઈ હતી, સ્ત્રીઓનું મોટું સમર્થન પ્રાપ્ત થતા રાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે આંદોલનનો ખૂબ પ્રભાવ પડયો હતો.

આ સંશોધન લેખમાં ભારતના જુદા જુદા પ્રાંતોમાં સવિનય કાનુનભંગ આંદોલનમાં અનેક જાણીતી અને જેમના વિશે બહુ જાણકારી નથી એવી મહિલાઓની ભૂમિકા તપાસી છે.

ગુજરાતમાં સવિનય ભંગ આંદોલનમાં મિસિસ તૈયબજી, શ્રીમતી મીઠુબહેન પિટીટ, મણિબહેન પટેલ, રોહિણીબેન દેસાઈ, ચંદુબહેન, શારદાબહેન સુમંત મહેતા, સવિતાબહેન ત્રિવેદી, સુરજબેન માણેલાલ,[3] આ બધા સ્વયંસેવિકાઓની પ્રવૃતિ જાણીતી હતી. ગુજરાતમાં દારૂનિષેધ અને પરદેશી કાપડના બહિષ્કારનું અગત્યનુ કાર્ય શારદાબેન મહેતા, ઈન્દુમતિબહેન દીવાન, મનોરમાબહેન ચીનુભાઈ, પાર્વતીબહેન ગિરધરલાલ, મહાલક્ષ્મીબહેન મનસુખરાય, વિજયાગૌરી બળવંતરાય કાનૂગા, અમીનાબહેન કુરેશી, લક્ષ્મીબાઈ ખરે, મીઠુબહેન પિટીટ, અમીનાબહેન તૈયબજી, રિહાનાબહેન તૈયબજી, કંચનગૌરી મંગળદાસ, સુલોચનાબહેન ચિનુભાઈ, તનુમતિબહેન ચિનુભાઈ, સરલાદેવી અંબાલાલ, વસંતગૌરી નરસીદાસ, અનસૂયાબહેન સારાભાઈ, મોતીબાઈ રણછોડલાલ, લીલાવતીબહેન હરિલાલ દેસાઈ, નિર્મલાબહેન બકુભાઈ, સંતોકબહેન ગાંધી, દુર્ગાબહેન મહાદેવભાઈ દેસાઈ, ગંગાબહેન રણછોડદાસ ભાટિયા, સવિતાબહેન ત્રિવેદીએ કર્યુ હતુ.[4]

વિરમગામના સત્યાગ્રહમાં અનેક સ્ત્રીઓએ ભાગ લીધો હતો. પોલિસે સત્યાગ્રહને નિષ્ફળ કરવા સ્ત્રીઓ પર ધિક્કારા હુમલાઓ કરી, અમાનુષી દમન કર્યુ હતુ. પોલિસ અત્યાચારોનો ભોગ બનેલી સ્ત્રીઓ જેવી કે, કાશીબહેન વ્રજલાલ, મણિબહેન જેઠાલાલ, નર્મદાબહેન શંકરભાઈ, આદીબહેન પ્રહલાદજી, ચંચલબહેન ભગવાનદાસ પટેલ, કાશીબહેન દલસુખરામ પટેલ, આદીબહેન રતિલાલ પટેલ, કંકુબહેન જેસિંગભાઈ પટેલ, મણિબહેન મુળજીભાઈ પટેલ, મોતીબહેન ગણાભાઈ, કમળાબહેન નાનાલાલ, રૂપાળીબહેન, સરસ્વતીબહેન કેશવલાલ, ચંદનબહેન ઈશ્વરદાસ, ધનલક્ષ્મીબહેન ધીરજલાલ, મણિબહેન નથુભાઈ સુથાર[5] વગેરેએ દેશની સ્વતંત્રતા પ્રત્યેની ત્યાગભાવનાનો સાચો પરિચય આપ્યો હતો. અમદાવાદમાં દારૂનિષેધ કાર્યક્રમમાં શ્રીમતી ખુરશેદબહેન સક્રિય હતા. બોરસદમાં શ્રીમતી ગંગાબહેન લલ્લુભાઈ પટેલ, મણિબહેન શિવાભાઈ પટેલે સત્યાગ્રહ માટે જેલ ભોગવી હતી.[6]

૧૫, ઓગષ્ટ ૧૯૩૦ના દિવસે અમદાવાદમાં ગર્લ્સ હાઈસ્કુલની કન્યાઓએ સરકારી મકાનમાં રાષ્ટ્રીય ધ્વજ લહેરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને ઝંડાગીત ગાયુ હતુ. ૨૦ ઓગષ્ટે સ્વયંસેવિકાઓ આર.સી. હાઈસ્કુલમાં રાષ્ટ્રીય ધ્વજ લહેરાવવા ગઈ હતી. પોલિસે મહિલાઓ પર દમનનિતી અપનાવી લાઠી ચાર્જ કર્યો. શેઠ અંબાલાલના પુત્રી શ્રીમતિ મૃદુલાબહેન અને દાદાભાઈ નવરોજીની પૌત્રી ખુરશેદબહેનની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી.[7] ગુજરાતમાં જાતિ, ધર્મ અને ઉંમરના ભેદભાવ વિના અનેક સ્ત્રીઓ દેશની આઝાદીના પુણ્યકાર્યમાં સમર્પિત રહી હતી.

(2)

મુંબઈમાં સવિનય કાનૂનભંગની લડતમાં સ્ત્રીઓએ આંદોલનનું સંચાલન કર્યું. પોલિસની લાઠીઓથી ઘાયલ થઈ, ધરપકડ વ્હોરી જેલ ભોગવી હતી. મુંબઈના આઝાદ મેદાનમાં કન્યાઓ રાષ્ટ્રીય ધ્વજ સાથે સ્વતંત્રતાના સૂત્રો પોકારતી હતી ત્યારે પોલિસે કૃષ્ણાકુમારી સરદેસાઈ, ગંગુબહેન ચોકસી, શ્રીમતી મનોરમાબહેન, મિસ મહેરે શરાફ (૧૮ વર્ષ) પર ખુબ લાઠીઓ કર્યા. કૃષ્ણાકુમારી સરદેસાઈ (૧૬ વર્ષ) પર ચાર વખત લાઠીઓ વીંઝી ઘાયલ કર્યા. પોલિસે રાષ્ટ્રધ્વજ છોડી દેવા કહ્યું, પરંતુ કૃષ્ણાકુમારી સરદેસાઈએ કહ્યું કે, "હું મરી જઈશ પરંતુ ધ્વજ તો છોડીશ નહીં." ૧લી ઓગસ્ટ,૧૯૩૦માં સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ અને માલવીયાજીની પોલિસે ધરપકડ કરી હતી. આ સમયે બે શીખ સ્વયંસેવિકાઓ શ્રીમતી હરનામકૌર અને અમૃતકૌરને પણ પોલિસે પકડી હતી. આ બન્ને મહિલાઓને પણ જેલની સજા કરવામાં આવી. આ સજા અંગે તેમણે કહ્યું હતું કે, "અમને એ વાતનું દુઃખ છે કે અમારા આદરણીય નેતાઓ (સરદાર પટેલ અને માલવિયાજી)ને ત્રણ–ત્રણ માસની જેલની સજા કરી છે જ્યારે અમારી જેલ સજા માત્ર ૧૫ દિવસની છે, અમે ભારતીય મહિલાઓ આ ભેદભાવપૂર્ણ વ્યવહારને યોગ્ય ગણતી નથી. જેટલું વધુ દુઃખ સહન કરવું પડે એ સહન કરવા અમે તૈયાર છે." દેશ પ્રત્યે ફના થઈ જવાની આ ત્યાગવૃત્તિ ભારતીય સ્ત્રીઓમાં હતી. આ આંદોલનના એક સ્વાતંત્ર્ય સૈનિક ડૉ. વી.પી.જાનીને એક વર્ષની સાદી કેદની સજા કરવામાં આવી હતી. તેમના ધર્મપત્ની રાજકોટમાં હતા. તેમણે પોતાના પતિના દેશપ્રેમભાવને બિરદાવતો એક પત્ર લખ્યો, "મેં તમારી ધરપકડ અને સજા વિશે જાણ્યું, ભારત માતાના સાચા સપૂતની સેવાની ઉત્તમ પ્રમાણપત્ર જેલની સજા છે, હું નવજવાન ભારતસભાનું નેતૃત્વ કરવા હંમેશા તૈયાર છું, અદમ્ય અને સતર્કભાવે તેનું સંચાલન કરીશ, તમે આ વિશે કશી ચિંતા કરશો નહીં, હું તમારું અનુકરણ અને તમારા કાર્યને શરૂ રાખીશ. જે રીતે આપણે બન્નેએ સાથે મળીને આપણી જાતિના દૂષણો દૂર કરવામાં સફળતા મેળવી, એમ હું બાળકોને યોગ્ય સહારે મૂકી મુંબઈ આવીશ, અને તમારૂ કામ શરૂ કરી દઈશ, તમે અમારી ચિંતા કરશો નહીં, આ જ મારા જીવનનો સૌથી આનંદનો દિવસ છે. વંદે માતરમ." ગાંધીજીને સ્ત્રીઓની શક્તિમાં જે વિશ્વાસ હતો એ આ પત્રમાં સિદ્ધ થતો દેખાય છે. મુંબઈમાં શ્રીમતી પેરિન કસાન, શ્રીમતી લીલાવતીબહેન મુનશીને ત્રણ માસની જેલ સજા થઈ હતી. શ્રીમતી લખમજાને પિકેટીંગ પ્રવૃતિ માટે સજા થઈ હતી.[11]

બંગાળમાં અનેક સ્વયંસેવિકાઓએ સત્યાગ્રહમાં નેતૃત્વ અને સમર્થન આપ્યુ હતુ. શ્રીમતી ઇન્દુમતિ ગાયન્કાએ સરકારી પ્રેસ એક્ટ વિરુધ્ધ લેખો લખ્યા હતા તેથી બંગાળની પોલિસે ધરપકડ કરી છ માસની સાદી કેદની સજા કરી હતી. ૨૨ જૂનના દિવસે મહિલાઓએ દેશબંધુદાસના શ્રાદ્ધ દિવસ પર એક સભા યોજી હતી. આ સભાને વિખેરવા પોલિસે મહિલાઓ પર ઘોડાઓ દોડાવી અનેક સ્ત્રીઓને ઘાયલ કરી હતી. શ્રીમતી ઉર્મિલા દેવી, શ્રીમતી વિમલ પ્રતિભા દેવી, શ્રીમતી મોહિની દેવી, શ્રીમતી જ્યોતિર્મયી ગાંગુલીને પોલિસે પકડી, છ માસની સજા કરવામાં આવી હતી.[11] સ્ત્રીઓના રાષ્ટ્ર પ્રત્યેના ઉત્સાહને 'નવજીવન'માં બિરદાવવામાં આવ્યો હતો. "હિન્દુસ્તાનની સ્ત્રીઓ રાષ્ટ્રીય આંદોલનમાં વધારે ને વધારે ભાગ લેતી જાય છે. હુમલા, અપમાનો અને કારાવાસને બહાદુરીથી સહન કરી રહી છે. નારી સત્યાગ્રહ સંઘના પ્રમુખ ઉર્મિલાદેવીનો આભાર." બંગાળમાં પિકેટીંગ પ્રવૃતિઓમાં જોડાયેલી મહિલાઓને ૨૨ જુલાઈ, ૧૯૩૦માં પોલિસે પકડી, શ્રીમતી જોગેશ્વરી દેવી (૪માસની સજા), શ્રીમતી સરસ્વતી દેવી (૪ માસની સજા), શ્રીમતી દેવી (૪ માસની સજા), શ્રીમતી મંજુલી પટેલ (૪ માસની સજા), શ્રીમતી ચમેલી દેવી (૬ માસની સજા) યુરોપિયન અધિકારીને લાફો મારવા માટે બે માસ વધારે સજા. શ્રીમતી શાંતિ દેવી (૪ માસની સજા), શ્રીમતી રમાદેવીને ન્યાયાધીશે કહ્યુ કે તમે પિકેટીંગનુ કાર્ય છોડી દો, આ જજને ઉત્તર આપતા શ્રી રમાદેવીએ કહ્યું હતુ કે, "એ નહિ થાય તમારાથી જે થાય તે કરો, પણ જ્યાં સુધી હું જીવીશ ત્યાં સુધી પિકેટીંગ નહિ છોડું." સત્યાગ્રહ પ્રવૃતિઓ માટે ૪, ઓગસ્ટ ૧૯૩૦માં ડૉ.પ્રભાવતીદાસ ગુપ્તા, ૧૫ ઓગસ્ટ, ૧૯૩૦માં મહિલા સત્યાગ્રહ કમિટીના પ્રમુખ શ્રીમતી ઈન્દુબાલા દેવીને ચાર માસની સખત કેદની સજા થઈ હતી. પિકેટીંગ માટે શ્રીમતી ચારુશીલાદેવીને બે મહિનાની સાદી કેદની સજા કરી હતી.

મદ્રાસ પ્રાંતમાં સવિનય કાનૂનભંગ આંદોલનમાં મહિલાઓ સક્રિય રહી હતી.સત્યાગ્રહની પ્રવૃતિઓ માટે નેલોરમાં શ્રીમતી દામરાજૂલક્ષ્મમ્મા, દાસારી લક્ષ્મી વાયમ્મા, દાસારી કૃષ્ણા વેનમ્મા, મુન્દામ્મી વેંકટમ્માને ૨૧ જુલાઈ, ૧૯૩૦માં ૩ થી ૬ માસ સુધીની જેલ સજા આપી હતી. કાંજીવરમમાં ૨૨ જુલાઈ, ૧૯૩૦માં મીઠાના કાયદાભંગ માટે શ્રીમતી અંબુજમ્માલ અમ્મલને ૬ માસની સાદી કેદ થઈ હતી. કોઈમ્બતુરમાં શ્રીમતી મીનાક્ષી અમ્મલ સત્યાગ્રહમાં ભાગ લેતા ૬ માસની જેલ સજા થઈ હતી.

પંજાબ પ્રાંતમાં લાયલપુરમાં પિકેટીંગ માટે શ્રીમતી જ્ઞાનદેવી અને શ્રીમતી ધનદેવીને પકડી એક માસની જેલ સજા કરી હતી. અમૃતસરમાં જલિયાવાલા બાગમાં પોલિસે ૨૩ વ્યક્તિઓને પકડ્યા તેમાં શ્રીરામપ્રસાદ બિસ્મિલના બહેન શ્રીમતી વિદ્યાદેવીની પણ ધરપકડ કરી હતી.

સંયુક્ત પ્રાંતમાં ફિરોજાબાદમાં સ્વયંસેવિકાઓ ઠાકોરજી મંદિરમાં પિકેટીંગ કરવા જતા પોલિસ પકડી હતી. મંદિરમાં ઠાકોરજીને ખાદીના વસ્ત્રો પહેરાવવા અને ભક્તોએ પણ ખાદીના વસ્ત્રો પહેરી દર્શનાર્થે જવુ એવો આગ્રહ આ સ્વયંસેવિકાઓનો હતો. ફિરાવલીમાં શ્રીમતી વિદ્યાવતી રાઠોડને છ માસની સજા કરી હતી. મેરઠમાં શ્રીમતી ઉર્મિલાદેવી શાસ્ત્રીને છ માસની જેલ સજા આપી હતી.

International Peer-Reviewed Referred Journal

Surabhi

ISSN : 2349 : 4557
Impact Factor : 4.5
Vol-5
July - 2023
76th Issue

Scanned with OKEN Scanner

(2)

ISSN : 2349-45

Surabhi

International Peer-Reviewed Refereed Journal

76th Issue

http://www.ayudhpublication.com/

Volume-5

July-202

* Editor in Chief : Mr. Rohit Parmar

* Guest Editor: Dr. Jiten Parmar, Assi. Professor, Bahauddin Govt. Arts College, Junagadh, Gujarat, India

* Editorial Board

Dr. Dilip B. Kataliya (GES-II), Associate Editor
Assi. Professor, Government Science College, Mandvi, Kachchh, Gujarat, India

Ms. Surabhi A. Parmar (GES-II), Section Editor
Assi. Professor, D. K. V. Arts & Science College, Jamnagar, Gujarat, India

Prof. (Dr.) Chetan Trivedi
Vice Chancellor, Bhakta Kavi Narsinh Mehta University, Junagadh, Gujarat, India

Prof. Adisha Kariyawasam
Professor, Applied Modelling and Visualization, BPP University, London, UK
adishakariwasam@bpp.com

Dr. Jidapa Thavarit
Country Head ADYP University, Thailand
jidapa.thavarit@gmail.com

Dr. Arun Chainit
Dept. of Public Administration, Phranakhon Rajabhat University, Bangkok
dr.chainit_run@live.com

Dr. Radhe Shyam Pradhan
Central Department of Management, Tribhuvan University, Kirtipur, Nepal
rspkamal@gmail.com

Dr. Nar Bahadur Bista
Department of Economics, Tribhuvan University, Kirtipur, Nepal

Dr. Chandrakanta K. Mathur
Assistant Professor, Department of Political Science, Shyama Prasad Mukharjee College
Delhi University, Delhi, India

Dr. Kiran Kumar Pant
Assistant Professor & Head, Department of Commerce, Govt. P. G. College, Champawat, Uttarakhand

Scanned with OKEN Scanner

Index

1. “अन्तर्वंशी” एक समकालिक स्वायत्ता की खोज: एक अध्ययन
डॉ. शहनाज़ अकुली 1

2. An Analytical Study of Financial Performance of Hindustan Unilever Limited (HUL)
Dharmeshbhai Devendrabhai Gamit 4

3. Nineteen Eighty-Four as a Political and Dystopian Novel
Jaydip P. Patel 10

4. A study of customer satisfaction of working women towards two wheelers in Saurashtra region
Mr. Raam Mehta 13

5. દીવ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના સંદર્ભે પ્રવાસન ઉદ્યોગનો આર્થિક અભ્યાસ
Bhavesh R. Rathod 20

6. સમાજના કોઢને રજૂ કરતી વાર્તા 'બાયું'
આરતીબેન એ. થોરિયા 26

7. શ્રીમદ ભાગવતમાં જીવનું કર્મ-બંધન
ડૉ. દિપીકા બળદેવભાઈ પટેલ 29

8. A Study of Liquidity Analysis of Selected Petroleum Industry in India
Divya Bhalsod 32

9. બીજું વિશ્વયુદ્ધ અને ભાવનગરનો મહિલા સંરક્ષણ સંઘ
ડૉ. કમલા યુ. વાઢેળ 36

10. प्रसाद और धूमकेतु की कहानियाँ-सांस्कृतिक योगदान
डॉ. मनोजकुमार डी. सोंदरवा 38

11. માનવ સંસાધન અને શિક્ષણના પડકારો
ડૉ. દિનેશકુમાર જે. મકવાણા 42

12. Priorities towards innovation and cooperative blockchain practices
Krishna kumari Solanki 48

13. Stress Management for Small Business
Bharatkumar Kalidas Nimavat 61

14. નીતિશતક ગ્રંથમાં કવિ ભર્તૃહરિ એ દર્શાવેલ મૂર્ખ પદ્ધતિ
જગદીશકુમાર એ. ચૌહાણ 63

Scanned with OKEN Scanner

Surabhi
International Peer Reviewed Referred Journal
ISSN 2349:4557
Vol-5

બીજું વિશ્વયુદ્ધ અને ભાવનગરનો મહિલા સંરક્ષણ સંઘ

ડૉ. કમલા મુ. વાઢેળ,
અધ્યાપક સહાયક,
ઈતિહાસ વિભાગ,
સરકારી વિનયન અને વાણિજ્ય કોલેજ,
ખેરગામ, જિ. નવસારી

૧. બીજું વિશ્વયુદ્ધ અને ભાવનગર રાજ્ય :

બીજા વિશ્વયુદ્ધનો પ્રારંભ હિટલરે કર્યો હતો. પહેલી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૩૯માં તેણે પોલેન્ડના ડાનજિગ બંદર પર આક્રમણ કર્યું. આ આક્રમણને લીધે સમગ્ર વિશ્વમાં પ્રસરી ગયું. પ્રથમ ઈગ્લેન્ડે જર્મન વિરુદ્ધ યુદ્ધની જાહેરાત કરી. આ જાહેરાત કરનારા ચેમ્બરલિન હતા. અને વિજયનો યશ ચર્ચિલને મળ્યો હતો. ભારત એ બ્રિટનના આધિપત્યમાં હતું. તેથી આ યુદ્ધ વિજયમાં ભારતની પણ ભૂમકા રહી હતી

ભારતના જુદાં જુદાં દેશી રજવાડાઓએ આ યુદ્ધમાં ઘણી મદદ કરી હતી. ભાવનગરના મહારાજાશ્રી કૃષ્ણકુમારસિંહજીએ રાજ્યના તમામ સાધનો બ્રિટીશ સરકારની સેવામાં અર્પણ કર્યા હતા. ભાવનગરના શાસક અને પ્રજાએ યુદ્ધકાળમાં સાત લાખ રૂપિયા આપ્યા હતા. ડીફેન્સ બોન્ડમાં દસ લાખ અને સરકારી લોનમાં એક કરોડ રૂપિયા આપ્યા હતા. નવ લાખના બકેટ ડ્રેજર અને ચાર મડ બાર્જીસ બ્રિટીશ નૌકા લશ્કરમાં આપ્યા હતા. ભાવનગરના બંદરો પર સૈનિકો (ચોકીદારો)ની ગોઠવણી કરી હતી. બંદર અને રેલ્વેના વર્કશોપમાં મોટર કટરો અને મશીનરીના ભાગો બનાવવામાં આવ્યા હતા. સ્ટેટ લાન્સર્સ, ઈન્ફન્ટ્રી અને તાલીમી સીગ્નલરો હિંદી લશ્કરમાં જોડાયા [illegible] મધ્યપૂર્વના દેશોમાં આ સૈનિકોએ ભાગ લીધો હતો. ભાવનગર રાજ્યના આ સેવાકાર્ય માટે હિંદી લશ્કરના સર સેનાપતિએ ભાવનગરને એક તોપ ભેટ આપી હતી. આ પ્રસંગે મહારાજાશ્રી કૃષ્ણકુમારસિંહજીએ કહ્યું હતું કે [illegible]ડિપર સ્મિથ આપ જે તોપ ભેટ આપવા અહિંયા આવ્યા છો, તેનો હું સ્વીકાર કરું છું અને આપ [illegible] [illegible]લન્સી કમાન્ડર ઈન ચીફને, પોતે મોકલેલી એ ઉચિત ભેટની મારી અને મારી પ્રજાની આભારયુક્ત કદર વ્યક્ત કરશો તો હું ઉપકાર માનીશ." ભાવનગરના પ્રજાજનો પણ બ્રિટીશ સરકારનો વિજય થાય અને યુદ્ધનો અંત આવે તેવી પ્રાર્થના કરતા હતા. તા.૨૬-૪-૧૯૪૦ માં જશોનાથ મહાદેવના દેવાલયમાં એક સામુદાયિક પ્રાર્થના [illegible]માં આવી હતી. આ પ્રસંગે દિવાનશ્રીને પણ નિમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. આ જાહેર વિજ્ઞપ્તિમાં એક [illegible] હતું કે "......હાલમાં યુરોપમાં સળગેલા મહાન દાવાનળરૂપી ચાલતા યુદ્ધમાં આપણા બ્રિટીશ કોમન [illegible]ને સુરક્ષિત રાખવા અને આ મહાન આફતરૂપી દુઃખદાયક લડાઈનો જલ્દી અંત આવે તે માટે પરમકૃપાળુ [illegible]ની પ્રાર્થના કરવા આપણા નેક નામદાર મલિક આઝમ શહેનશાહે આજનો દિવસ મુકરર કરેલો છે, લડાઈ [illegible] મનુષ્યોનો વધ થતો અટકે અને સર્વનું રક્ષણ થાય તે મુજબ દરેક ધર્મના લોકોએ પોતાના ધર્મસ્થાનોમાં [illegible]ની પ્રાર્થના કરવી જોઈએ."

આ યુદ્ધની ઘટનાઓ ભારતના પ્રદેશોમાં અસર કરે એ પહેલા પગલાં વિચારવા જરૂરી હતા. જે રીતે યુદ્ધમાં [illegible]ની પ્રવૃત્તિઓની અગત્યતા હોય છે, એટલી જ મહત્વની પ્રવૃત્તિ ઘાયલોની સારવાર કરવાની હોય છે. યુદ્ધના [illegible] આકસ્મિક સંજોગો માટેની તૈયારી જરૂરી છે. આ સંજોગોમાં મહિલાઓમાં રહેલી સેવા અને દયાની વૃત્તિને [illegible] રાખી, સારવારના ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓની ભૂમિકા અગત્યની પુરવાર થઈ શકે છે. આ ઉદ્દેશથી પ્રેરિત ભાવનગર [illegible] દિવાનશ્રી એ ભાવનગરની મહિલાઓને આ કાર્ય માટેની પ્રેરણા આપી હતી. તેના પરિણામ સ્વરૂપે [illegible]માં મહિલા સંરક્ષણની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી.

ભાવનગરમાં મહિલા સંરક્ષણ સંઘની સ્થાપના અને પ્રવૃત્તિઓ :

પહેલી મે, ૧૯૪૨માં ભાવનગરમાં મહિલા સંરક્ષણ સંઘની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. સેવા માટે ઉત્સુક [illegible]નું સંગઠન કરવામાં આવ્યું. કાર્યની સરળતા માટે ચૂંટણી દ્વારા હોદ્દાઓ નક્કી કરવામાં આવ્યા. સંરક્ષણ

ISSN 2349-4557
Vol-5

પ્રવૃતિને ત્રણ વિભાગમાં વહેંચવામાં આવી. ૧. અકસ્માત સમયે તાત્કાલિક ઉપાયો અને સારવાર ૨. હવાઈ હુમલા સામે સાવચેતીના પગલા ૩. શારીરિક બચાવ, વિભાગોના કાર્યોને સુનિશ્ચિત કરવા માટે. ૧. શ્રીમતિ વસુમતિબહેન દેસાઈ (પ્રમુખ) ૨. શ્રીમતિ નર્મદાબહેન રાવળ (ઉપપ્રમુખ અને કોષાધ્યક્ષ), ૩. શ્રીમતિ પુષ્પાબહેન મહેતા (મંત્રી), ૪. શ્રીમતિ શાન્તાબહેન ત્રિવેદી (મંત્રી), ૫. શ્રીમતિ સાગરિકાબહેન મહેતા (મંત્રી), ૬. ડૉ. હેની બહેન શેઠીયા (કો–ઓપ્ટ–સભ્ય) ની ચૂંટણી કરવામાં આવી હતી.

મહિલા સંરક્ષણ સંઘના જુદા જુદા વિભાગો દ્વારા ઉપાયોની પ્રવૃતિઓ કરવામાં આવી હતી

૨.૧ ફર્સ્ટ એઈડ અને નર્સિંગ વિભાગ :

આ વિભાગનું કાર્ય શ્રીમતિ સાગરિકાબહેન મહેતા અને શ્રીમતિ નર્મદાબહેન રાવળે સંભાળ્યુ હતુ. તેમણે શહેરમાંથી ૫૦ બહેનોને નર્સીંગની તાલીમ માટે સર તખ્તસિંહજી હોસ્પીટલમાં મોકલ્યા હતા. તેમાંથી ૩૫ બહેનોને પસંદ કરવામાં આવ્યા. આ બહેનોને એનેટોમી, ફીઝીઓલોજી, મટારિયા મેડીકા, સર્જીકલ નર્સિંગ, મેડીકલ નર્સિંગ, પ્રેક્ટીકલ નર્સિંગ, હાઈજીન અને બેક્ટેરિયા, સ્ત્રીઓને લગતાં ખાસ રોગો વગેરેનું જ્ઞાન અને તાલીમ ત્રણ મહિનામાં આપવામાં આવી. બહેનોને આ તાલીમ ડૉ. દેવશંકર, ડૉ. મહેન્દ્રકુમાર, ડૉ. અંબાશંકર, ડૉ. સુખદેવ, ડૉ. છગનલાલ અને હોસ્પીટલના સી.એમ.ઓ. દ્વારા આપવામાં આવ્યા હતા.

શરૂઆતમાં આ બહેનો અને તેમના પરિવારને નર્સ તરીકેની તાલીમનો ક્ષોભ રહેતો પરંતુ સંસ્થાની બહેનોએ આ સેવાના કાર્યની સાચી સમજ આપી ક્ષોભ દૂર કર્યો હતો. બહેનોને હોસ્પીટલ સુધી આવવા–જવાના ભાડાની વ્યવસ્થા કરી, જે બહેનો વાઢકાપ અને લોહીથી ગભરાતી હતી તેઓને શબનું પોસ્ટ મોર્ટમ બતાવી, શરીરના અંગો વિશેની માહિતી ડૉક્ટરોએ આપી તેનો ડર દૂર કર્યો હતો. આ તાલીમનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય ભાવનગરમાં યુદ્ધ સમયે તાત્કાલિક સારવારમાં આ જ્ઞાન ઉપયોગી થાય એ હતો.

૨.૨ હવાઈ હુમલા સામે સાવચેતીના પગલા :

આ વિભાગમાં શ્રીમતિ નલિનીબહેન ભટ્ટ, શ્રીમતિ બાળાબહેન ભટ્ટ, શ્રીમતિ કીર્તિબહેન ત્રિવેદી, શ્રીમતિ કાન્તાબહેન પટેલની અને શ્રીમતિ પુષ્પાબહેન મહેતા સક્રિય રહ્યા હતા. તેઓએ મુંબઈમાં હવાઈ હુમલા સામે સાવચેતીના પગલાઓ અંગે તાલીમ લીધી હતી. ભાવનગરમાં આ અંગેના વર્ગો–ભાષણો યોજવામાં આવ્યા હતા. મહિલા મંડળ(વિકટર) દ્વારા ૮ ભાષણો થયા ૨૦ બહેનોએ ભાગ લીધો. કૃષ્ણનગર (પ્રભાવ બંગલો)–૫ ભાષણો ૧૦ બહેનો, માજીરાજ સ્કૂલ–૧૮ ભાષણો ૧૫૦ જેટલી વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોએ ભાગ લીધો હતો. આ તાલીમમાં ૨૫૦ જેટલી બહેનો જોડાઈ હતી.

આ મહિલા સંરક્ષણ સંઘની પ્રવૃતિઓને લીધે સ્ત્રીઓમાં યુદ્ધ પ્રત્યેની જાગૃતિ આવી, ભાવનગરમાં નર્સીંગ કાર્ય પ્રત્યે સ્ત્રીઓમાં જે ક્ષોભ હતો તે દૂર થયો. ઘણી સ્ત્રીઓ પ્રસુતિગૃહો અને બીજા દવાખાનાઓમાં જવા લાગી. વર્તમાન સમયમાં જે સ્ત્રી સશક્તિકરણ થઈ રહયું છે, તેમાં પાયાની પ્રવૃતિ જેવુ કાર્ય ભાવનગરના મહિલા સંરક્ષણ સંઘ દ્વારા થયું હતું. વર્તમાન યુગમાં યુદ્ધોનો કાળ સમાપ્ત થયો છે, પરંતુ કુદરતી પ્રકોપ અને દુર્ઘટનાઓમાં સ્ત્રીઓની સેવા પણ અગત્યની હોય છે. મહિલાઓના સંગઠનોને સેવાબોધ મળે એવુ કાર્ય ભાવનગર સંરક્ષણ સંઘ દ્વારા થયુ હતુ.

Scanned with OKEN Scanner